

MODERNİZMİN TÜRK DEVLET ALGISINA ETKİSİNDE BİR KÖKEN TASAVVURU OLARAK NİZAM-I ÂLEM ÜLKÜSÜ*

The Idealism of Nizam-ı Âlem as a Concept of Origin in the Effect of Modernism on the Turkish State Perception

Muhammet MAĞAT*

Öz

Bu çalışmada, Türk devlet ve toplum hayatında önemli bir yer tuttuğu ve yapılan hatırlı çalışmaların henüz tam olarak açıklayamadığı düşünülen bir köken tasavvuru olarak nizam-ı âlem ülküsüne değinilmektedir. Çalışma içeriğinde, bir arayış olduğu düşünülen bu ülkünün ne olduğu ve nasıl anlaşıldığına dair çıkarımlar yapılmaya çalışılmıştır. Erdem merkezli ideal Türk devletinin operasyonel kodu olarak nizam-ı âlem ve adalet-düzen-egemenlik ilişkisi çerçevesinden nizam-ı âlem kavramı ele alınmıştır. Modernitede kurumsallaşan nizam-ı âlem ve yeni fetih anlayışı, nizam-ı âlem ve Türk milliyetçiliği ve son olarak, tasavvuf ve nizam-ı âlem başlıkları altında analizler yapılmıştır. Araştırma bulgularına dayanılarak modernizmin Türk devlet algısına etkileri yelpazesinde, nizam-ı âlemin nasıl bir köken tasavvuruna dair olduğu anlaşılmasına çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Nizam-ı Âlem, İdeal Devlet, Operasyonel Kod, Adalet, Egemenlik, Meşruiyet.

Abstract

In this study, it is mentioned as a concept of nizam-ı âlem's origin which is thought to have an important place in the life of Turkish state and society and that the remembered and respected studies have not been fully explained it yet. It will be tried to make inferences about what this ideal, which is thought to be search, and how it is understood. As the operational code of the virtue-centered ideal Turkish state, the concept of nizam-ı âlem will be discussed within the framework justice-order-sovereignty relationship. Institutionalized nizam-ı âlem within the modernity and new conception of conquest, nizam-ı âlem and Turkish nationalism, and finally sufism and nizam-ı âlem analysed under headings. On the basis of the research findings, it will be tried to understand that how nizam-ı âlem as a thinking of origination.

Keywords: Nizam-ı Âlem, Ideal State, Operational Code, Justice, Sovereignty, Legitimacy.

Giriş

Tarih boyunca, Türklerin devlet olabilme teşebbüslerinin, olağanüstü bir engel ya da engeller dizisi mevcut değilse, çoğunlukla başarıyla sonuçlanabildiği değerlendirilmektedir. Birey, toplum ve devlet düzleminde, Türklük ve idamesi, bir bütünlük çerçevesi içerisinde tarihi seyir içerisinde gelişmiş ve kalıcılığı sağlayabilmiştir. Bu kalıcılığın sağlanmasında, mülkî ve dinî anlamda her iki kanadın da büyük etkileri olduğu söylenebilmektedir. Devlet hayatının en önemli katalizörlerinden biri olarak bilinen “toprak parçası”, maddi anlamda bir “egemenlik” konusu olduğu gibi, manevi anlamda da Türk mutasavvıfların öğretileri yörüngesinde şekillendirilmektedir. Gerek şehirlerin kurulup ihya edilmesi gerekse de bir başkentte siyasi ve idari faaliyetlerin temerküz etmesi, geleneksel ve modern

* DOI: 10.34189/asyam.4.2.005

** Doktora Öğrencisi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Bursa/Türkiye, muhammetmagat34@gmail.com

zamanlarda Türk devletinin bekası (devamlılığı) için önemli kıstaslar olarak belirginleşmiştir. Özellikle, “devlet ricali” olarak tanımlanan devlet başkanı ve maiyeti, bakanlar ve daireleri çoğu zaman bir semboller dizisine rabita yapmak durumunda kalmışlardır. Bu rabita rotasında, birincil dayanağın ise “liderlik” kavramının doğru tipolojilere yaslanması olduğu anlaşılmaktadır. Türklük şuur ve hassasiyeti içerisinde ve İslam dininin kodlamış olduğu düsturlarla devlet olgusu Türklerde asırlar boyunca “kutsiyet” arz etmektedir. Bu “kutsiyet” teması çoğu zaman “devletin belirmesi” olarak anlaşılabilmektedir. Devletin belirmesinin en ayırt edici ontolojik ifadelerinden biri “nizam-ı âlem” olmuştur. Literatürde, hakkında az sayıda çalışmanın yapıldığı düşünülen bu “ülkü ya da mefkûre” kavramının ortaya çıkışından günümüze değin Türk devlet geleneğinde kendine önemli bir yer bulduğu yorumlanabilmektedir. Bununla birlikte, “nizam-ı âlem” ülküsünün günümüz modernite anlamı doğrultusunda bir operasyonunun bulunmadığı, ancak yansımalarının olduğu anlaşılabilmektedir. Çalışma, temelde “nizam-ı âlemin ne olduğu ve nasıl anlaşıldığı” ve “İslam düşüncesi içinde Türklerin geleneksel ve modern anlamda nizam-ı âlem ile vazifeli olup olmadığı” sorularına cevap aramaktadır.

Nizam-ı Âlem Nedir ve Nasıl Anlaşılmıştır?

“Nizam-ı âlem”, anlamı içeriğiyle herhangi bir siyasallık ima etmeden “dünyanın düzeni” kavramını karşılamaktadır. Osmanlı’daki siyasal kültürün ana temalarından biri olarak ifade edilen “nizam-ı âlem” ülküsünün bir “toplumsallık” ve “siyasallık” ürettiği değerlendirilebilmektedir (Demirhan 2019, 7). Nizam-ı âlem kavramı çoğu kaynakta muğlak bırakıldığı gibi tam olarak ne anlama geldiğiyle ilgili de çalışmalar yapılabilmektedir. Birbirinin devamı veya şerhi olarak anlaşılan bu çalışmaların “nizam-ı âlem” in aynı zamanda bir “arayış” olduğunu düşündürdüğü söylenebilir. Burada önemli bir husus; “nizam-ı âlemin neden mesele edinildiği” olarak anlaşılmaktadır (Demirhan 2019, 7). Bu anlamda, köken itibariyle, Türklerde “devletin dinsel inancın içinde yer aldığı” aktarılmaktadır (Keskintaş 2016, 120).

Nizam-ı âlem, aslında bir “devlet birliği” şuurunun birey nezdinde bir bütünsellik yörüngesi olarak da anlaşılabilmektedir. Bu bağlamda, nizam-âlem ülküsünün bir kimlik anlayışını da mesele edindiği söylenebilir. Var olma ile siyasal olma ilişkisi içerisinde, devlet anlayışı gerek geleneksel gerekse de modern anlamda bir sembolizm etkisinde kalabilirken, evrensel devlet fikrinin örtüsü olan “nizâm-ı âlem” kavramının, gök gibi sınırsız mekânı yönetme ilhamı verdiği ifade edilmektedir (Keskintaş 2016, 121). Nizam-ı âlem’in meşruiyet yöneliminin ise tamamıyla “insan odaklı” olduğu söylenebilir. Bu ülkünün, “iman çerağı” ve “hâl diline münhasır inanç sistemi” ile “gönül inşası” sürecini “ılay-ı kelimetullah” (Allah’ın kelamını yüceltmek, savunmak ve O’nun emrettiği şekilde yaşamak) gayesini ortaya koyduğu düşünülmektedir.

Bu anlamda, “Allah’a kul eksenli” hürriyet anlayışının ve devlet yöneticilerinin insanlara gerçek anlamda hürriyet ve refah şartlarını sağladığı ortamın asıl “fetih” olabileceği savunulabilir. Türk hükümdarlarının cihan hâkimiyeti ve dünya nizamı mefkûreleri ve velilik sıfatları, onları milleti ve tebaalarını korumak, beslemek ve umumî ziyafetler vermek vazifesi ile mükellef kılmaktadır (Turan 2005, 125). Bunun için öncelikli sorumluluk, birey ve toplum düzleminde, nefsi ruha, ruhu da Allah’a tâbî kılma insicamında her bir bireyin “kendi içindeki fethi” gerçekleştirmesidir. Nizam-ı âlem ülküsü, bazen nefsin ruha tâbî olması sonucu hâsıl olan saadet ve müreffeh olma olarak anlaşılabilmek; toplum ve devlet düzleminde hakikat arayışındaki *fena fi’l-devlet* derecesine ulaşmak olarak da anlaşılabilmektedir. Bu bağlamda, ülkünün hakikate dönüşmesi için “bütünleşik toplum” belgisiyle öncelikle “toplum nizamı” ve “toplum inisiyatifi”nin sadece bir durum ya da düşünce olmalarının ötesinde bir “hareket ve etki alanı” oluşturmalarına odaklanılması gerektiği savunulabilir.

Bu bağlamlarda, en kâmil halini Osmanlı’da bulduğu düşünülen bu dava ya da ülkü, “şuur ve irade”yle, Osmanlı’ya “siyasi istikrar”, “içtimai adalet”, “bünyesinin sağlamlığı”, “çok yüksek ve ince idare makinesi”, “kudretli ordu”, “yüksek askeri teknik”, “geniş hukuki faaliyet” ve “edebiyat, sanat ve mimaride vücuda getirdiği ihtişamlı eserler” sağlayan bir mefkûredir (Demirhan 2019, 11). Buradan anlaşılacağı üzere, nizam-ı âlem ülküsü, esasen ‘iç meseleleri’ daha fazla odak haline getirmektedir. Nizam-ı âleme dair bilinç ve onun anlaşılmasına münhasır yönelimler, “siyasallaşma” ve “toplumsallaşma” doğrultusunu işaret ederken, diğer yandan “bürokratikleşme” ve

“sanatsallaşma”yı da ifade etmektedir. Bu anlamda nizam-ı âlem ülküsü, bir kimlik inşasının da en önemli parçalarından biri sayılabilir.

Erdem Merkezli İdeal Türk Devletinin Operasyonel Kodu Olarak Nizam-ı Âlem: Siyasal ve Yönetmel Kültür

Osmanlı Devleti'nin kuruluş felsefesinde, “iman zırhı”, “adalet pusatı” ve “nizam-ı âlem hedefi” gibi ‘ilke sözler’ birer “operasyonel kodu” ifade ederken, aslında “erdem merkezli ideal devlet” merkezi etrafında bir çevrelenme olduğu yorumlanabilir. ‘Bin yıl sonrası ve bin yurt ötesi’ belgisince hareket edildiği düşünülen devlet hayatında siyasal ve yönetmel kültürün varlığı önemli bir yer tutmaktadır (Günay 2019). Bu bağlamda, operasyonel kodun ne olduğuna değinilecek olunursa; operasyonel kod, siyasal eylemin klasik problemine dayalı temel meseleler ve sorunlara çözüm getirmeye çalışan, bilişsel inançlar seti ile siyasal aktörün de inançlarını, görüşlerini ve davranışlarını etkileyen ve kimliklendiren bir yaklaşım tarzı olarak ifade edilebilir. Bunun yanında, operasyonel kodun bir “siyasal eylem” için karar alıcılar tarafından çalıştırılan bir karar alma mekanizmasını ‘çarkı’ olduğu kanaati oluşmaktadır (Mağat 2019, 15-16).

Operasyonel kodların; “ussal, bilişsel ve güdüsel yanlılık eğilimi” oluşturduğu da ifade edilebilmektedir (Katzenstein 1996, 49). Alexander George’a göre “operasyonel kod”; tarih ve siyaset ikizlerinin dayandığı aktörlerin, siyasal eylem algılarının tanımlanmasını sağlamaktadır. Onların taktik ve stratejilerini normlar ve standartlar kanalında, değerleyerek ve yapılandırarak etkileyen bir prizma formatındaki “genel inanç sistemi” ve “alternatif politika yöneylemi” tarzıdır (George 1969, 190-222). Bu doğrultuda, “herkese adalet, âleme nizam”, “mazluma Yunus, zalime Yavuz” gibi ilke sözlerin de genel inanç sisteminin ve politika yöneyleminin yansımaları olarak ortaya çıktığı değerlendirilmektedir. Öte yandan nizam-ı âlem ülküsü, yönetme sanatından yönetim zihniyetine doğru idealize edilen bir köken tasavvuru ve devlet aklının yöneyleminde bir “yönetimsellik” olarak anlaşılabilir.

Türk devlet tarihinde devlet olgusunu yeniden tanımlama süreçleri, mitler ve gerçekler doğrultusunda bir meşruiyet zemini oluşturma gayretlerini yansıtmıştır. Kutsal olduğu düşünülen geçmişin anlatılarına dayanılarak oluşturulan metinlerin de “operasyonel kod” bağlamında devlet ve siyaset hayatının “ülkü çerçevesi”nin günümüze taşınmasında rol oynamaktadırlar. Erdem merkezli ideal devlette, adalet esasına göre; devlet ve iktidarın devamı ve devlet ve halk arasındaki sosyal ilişkiler bir karakteri ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda, bir “hukuk ve düzen” düzlemi bir dinamizm oluşturmaktadır. Devlet düzeninin sağlanması, nizam-ı âlem ülküsünün en kayda değer tikeli olarak anlaşılmaktadır (Keskintaş 2016, 448).

“Nizam-ı âlem” kavramı, Osmanlı'nın kendi toplumuna ilişkin olumlu bir yargıyı içermektedir. Bu olumlu yargının temelinde, adalet pratikleri yer almaktadır. Kamu düzeni anlamına da gelen nizam-ı âlem, Osmanlı'nın uluslararası ilişkilerde merkez olduğuna dair gerçek algısıyla birleşince, nizam-ı âlem, dış sınırları da etkileyen ve onunla bütünleşme arzusu taşıyan bir ilkeye dönüşmektedir. Dolayısıyla, varlıkla etkileşim halinde düşünülen nizam fikri, kamu düzeni anlayışını aşır dünya düzenini hedefleyen bir ülkünün en önemli kaynağıdır (Keskintaş 2016, 469).

Bu vesileyle Jale Parla'ya göre de Tanzimat'ın; bir Batılılaşma hareketi olmadığı, devletin nizam-ı âlemin dönemine geri dönüşünü içeren bir hareket olduğu, nizam-ı âlem için “baba” tasvirinin kullanıldığı; amacın “babayı diriltmek” olduğu anlaşılmaktadır (Demirhan 2019, 9). Nizam-ı âlem ülküsü, ideal bir düzenin devam ettirilmesini ve bir inanç odağını temsil etmektedir. Ayrıca bu ülkü, “yitirilmiş altın çağa” ulaşmayı hedefleyen bir hareket olarak da değerlendirilmektedir.

Adalet-Düzen-Egemenlik İlişkisi Çerçevesinden Nizam-ı Âlem

Müşahhas bir nizamın yegâne ölçüsünün “adalet” olduğu düşünülmektedir. Adaletsiz bir nizamın zulme kapı açabileceği gibi nizamsız bir adaletin de zulme hizmet edeceği ifade edilebilir. Bu anlamda, ahlak kıstasının; adaleti bir kefeye, nizamı bir kefeye yerleştirip devleti ve milleti “ilelebet payidar” kılmak olduğu düşünülmektedir. Adalet ve nizamın bekası “ahlak zırhını” üzerine geçirmek, nizamı tesis etmek için “adalet mülkün temelidir” ilkesini düstur edinmektir. Milletler ve devletler, destansı ve bazen kutsiyet ihtiva eden tarihçelerini, “adalet nizam ve ahlak” üzerine bina ederek

yazmaktadırlar. Adaletsiz ve nizamsız bu yola çıkanların, ahlaklarını yitirip; zulümleri sebebi ile de sıkıntıya düşebilecekleri savunulabilir. Emine Vuslat Özke, adalet ve nizam-ı âlem ilişkisini yöneten-yönetilen arasındaki diyalektik itibariyle, İslamî adalet nosyonuyla çakışması açısından, “ahde vefa” ilkesiyle örtüştürmenin mümkün olacağını ifade etmektedir (Özke 2010, 73-75).

Bu anlamda adalet, “bütün erdemlerin en başı” olarak düşünülmektedir. Adalet ve düzen hem dinî hem mülkî anlamda egemenliğin en önemli öğeleri olarak belirmektedir. Egemenliğin dışa dönük yüzü anlamında, egemenlik, modern devletin en önemli bir unsuru olduğu ve içe dönük anlamda ise, devlet egemenliğinin ‘iddiası’ ve ‘kapasitesi’sinin büyüklüğü ve doğasının olduğu ileri sürülmektedir (Pierson 2015, 69-72). İslam dininin de beşeriyeti “saadete, adalete ve insanlığa” erdirmek için ilan ettiği yüksek esaslar ve dünya nizamı mefkûresinin aktarıldığı üzere nizam-ı âlem ülküsüne münhasır olduğu anlaşılmaktadır (Görgün 2000, 180-188). Bu anlamda, Ahmet Demirhan’ın Parla’dan aktardığı üzere, nizam-ı âlemin ‘nizâmında’, “İslam düşüncesinin egemen olduğu” ifade edilmektedir (Demirhan 2019). Kur’an-ı Kerim’de de düzeni bozmak isteyenlere karşı gerçek nizamı kurmaya dair rumuzlar bulunmaktadır. Bunlardan biri; “ ‘Bunlara, yeryüzünde fesat çıkarmayın’ denildiğinde, ‘biz ancak ıslah edicileriz’ derler” ayetidir (Altuntaş ve Şahin, 2011, s. 4).

Diğer yandan, varlığın yapısı sebebiyle, “kudret ve ilim sıfatlarının yeryüzü egemenliğinin ve nizamının” kaynağını teşkil ettiği ifade edilebilmektedir (Öztürk 2017, 98). Bu vesileyle, egemenliğin, bir hal diline uyarlı olarak icra edilmekte olduğu ve bir anlamda toplumsallığa dayalı olduğu düşünülmektedir. Öztürk’ün Bursevi’den aktardığına göre de; Hazret-i Âdem de fertten aileye, aileden kavme, kavimden devlete ilk toplumsallık aşamasını gerçekleştirmeyi ve toplumsallık alanında zuhur eden siyasi fiillerin her birinin üstünde sultan olarak var olmayı; ilk devlet teşekkülünü gerçekleştirmiştir (Öztürk 2017, 182).

Hegel’e göre de devletin yönetimi, “üstün bir bilgelik işi”dir. Bu bilgelik, devleti oluşturan bütünü iyiliğini amaçlayarak devletin kendine özgü menfaatlerinin peşinde olmaya dayandığı ortaya konulmaktadır (Kutlu ve Koç, 2017, s. 333-354). Aynı zamanda hükümdarın ya da beyin bilgeliği kuta dayanmaktadır.

“Kut ve devlet, erdeme bağlı olarak varlığını devam ettirir. Türkler erdemi, siyer ve menakib, yani gidişat, iyi-örnek hayat olarak açıklıyordu. Erdem bir siyer yani yol ve gidiştir. Devletli yani kutlu olma, kişide sürekli bir hal ve durum değildir. Çünkü kut, Tanrı tarafından verilmesine rağmen, onun beyde kalması tamamen beyin yönetim biçimine ve erdemine bağlanmıştır” (Keskintaş 2016, 103).

Modernitede Kurumsallaşan Nizam-ı Âlem ve Yeni Fetih Anlayışı

Osman Turan’a göre, “cihan hâkimiyeti” ile aynı olan “nizam-âlem” ülküsü, bütün dünyayı sadece silah ile fethetme amacına münhasır bir mefkûre olarak değil; kendi mülkü olmayan alanlara da nizam verecek kadar yüksek bir hâkimiyet telakkisi içinde olmak anlamına alınması gerektiği yorumlanabilir. Şimdi kullanılan şekliyle bir ‘dünya düzeni’ telakkisi olarak da görülebilir olmasına rağmen, Türklerin tarihteki başarılarına ait ne varsa onları da içerdiği ifade edilmektedir (Demirhan 2019, 11). Nizam-ı âlem ülküsünün bir gereği olarak görülen, yöneticilerin “zenginliği toplayan değil dağıtan taraf” olmaları ve böylece ülküye giden yolun, gücün ve ganimetin yeniden dağılımından geçtiği; nizam-ı âlemin, iktidarın keyfi ve bencil doğasına getirilen ‘kısıtlardan’ biri olabildiği anlaşılmaktadır (Özke 2010, 73-74).

Bürokratik aygıtın işleyişinde, ‘vergi ödeyen nüfusu tehlikelerden koruyan iktidar’ ve bunun bir ‘sözleşmeye’ dayandırılması, ‘akla dayanılarak hükümdarın koyduğu nizam’ çerçevesinde, nihai amaç olarak nizam-ı âlemin korunmasına atfedilmektedir (Özke 2010, 74). Varlıkta adalet, nizam ve hikmet, saltanatın teorik zemini olarak vahdet bilgisi düzeyi yaklaşımıyla gerçekleştirilmekte ve bu bilginin siyasal alanın teorik temellerine kurucu ilke oluşturduğu savunulabilmektedir (Öztürk 2017, 349). Öztürk, âlem nizamının, ilahi bilgi nizamına uygun olması için ilahi isimlerin, siyasetin merkezini oluşturan “temel iktidar motifleri” olarak görülmesi gerektiğini ifade etmektedir (Öztürk 2017, 157).

Tarihçi Wittek’in “çekirdek” metaforu, iktidara münhasır siyasallığı “gaza” ile kurmaktadır (Demirhan 2019, 161). Osmanlı var olma nedeni, İstanbul’un fethiyle “gazi ruhunun” devlet nezdinde

kemale ermesine hamledilmektedir (Demirhan 2019, 160). Tarihi seyir içerisinde Türkiye, Wittek'in gaza tezine uygun şekilde "Gazi ünvanı verilmiş Mustafa Kemal liderliğinde yürüttüğü bağımsızlık savaşını kazanmakla kalmamış, kendisini Cumhuriyet'e dönüştürecek seferberliği, "Osmanlı kuruluşundakine benzer bir "gaza ruhuyla" yürütmüştür (Demirhan 2019, 162). Wittek, "gaza" terimine "fütüvvet" yaklaşımıyla yaklaşmakta ve "savaş veya mücadele anlamından daha geniş, kültürel, toplumsal, ahlaki, hatta duygusal bir karakter" kazandırmaktadır (Wittek 2013, 10).

Burada, "fütüvvet geleneği" şöyle açıklanmaktadır:

"Ortak savaş çağrısına ve sınır boylarının kendine özgü toplumsal ve bireyselliğine ek olarak, gazilerin, kendilerini diğer cemiyetlerden ayrı olduklarını hissetmelerini sağlayabilecek ve örgütlenmelerine dâhili istikrarı verebilecek ve bir Gazi devleti kurmada önemi haiz olabilecek "özümlü kurumlar ve düzenlemeler" ile nitelendirilebilmektedir. Fütüvvet, mistik eğilimleriyle birlikte İslam'ın anladığı anlamda "erdemli" bir hayatın yaşanabileceği "kurallar kanonu"dur. Çeşitli İslami teşekküller, ahlaki rehberleri olarak aldıkları fütüvvet'e dayanırdı. Örneğin, gazilere ek olarak, zanaatkâr ve tüccarlardan oluşan bir kardeşlik olan, Ahiler adı verilen bir fütüvvet teşekkülü (corporation) olduğu görülmektedir" (Wittek 2013, 55).

Ortak çalışma, büyüğe saygı, hırsızlıktan, cinsel tacizden ve başkası aleyhinde kötü söz söylemekten kaçınma, eline, beline, diline hâkim olma ve yiğitlik (*alperenlik*) gibi fütüvvet namelerinde telkin edilen "ideal insan" sıfatları, "sosyal dayanışma" ve "özveri" geleneğine temel görülmektedir. Nizam-ı âlem ülküsünün bir kurumsal düzen karşılığı bulması ve bunun ideal devlet belgisine göre temellendirilmesi modernitede "kurumsallaşma" ve "yeni fetih anlayışını" da beraberinde getirmektedir. Yukarıda anlatılanlar ışığında, yeni fetih anlayışına münhasıra, modern Türk devletinin sınıraşan askeri harekâtlarında, medyaya yansıdığı haliyle, askerlerin kullandığı jargon, nizam-ı âlem ülküsünün halen bir "operasyonel kod" olduğunu ortaya koymakta ve bunun meşruiyet zemini de karar alıcılar tarafından modern çağda "düzen kurucu aktör" olma rolüne atfedilmektedir.

Öte yandan hem yeni fetih anlayışı hem de kurumsallaşma temayülünde, modern Türkiye Cumhuriyeti devletinin "Türk İş Birliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı" (TİKA) ve "Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı" (YTB) gibi teşkilatlar, kurumsallaşan nizam-ı âlem bağlamında "modern fütüvvet aygıtları" olarak görülebilir. Yeni diplomasi kanalı mahiyetindeki bu iki kurumsal yapı, kültür, gelenek ve eğitim gibi araçlarla hariciye çalışmaları yaparken, modern Türk devletinin de dünya sathında kendisini, kadim olana analogi yaparak dünya siyasetinde vurgulamaktadır. Yumuşak güç aygıtı olarak ön plana çıkan TİKA ve YTB, iletişim ve etkileşim aygıtları olarak öne çıkmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin dünyanın birçok bölgesinde tarih boyunca egemenlik sürmüş olması dünya coğrafyasında birçok Türk vatandaşın halen yaşamını devam ettirmesine temel oluşturmuştur. Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı'nın küllerinden doğan ve onun mirası olarak kabul edilen bu bölgelerdeki ülkeler ve buralarda yaşayan soydaşları ile irtibatını kesmemiştir. Türkiye, son yıllarda sergilediği gelişme ile dünyada saygınlığını artırmaya devam eden bir ülke olarak dikkat çekmektedir. Bu gelişme ülke vatandaşlarını da olumlu etkilemektedir. Türk kültürü ve örf ve adetleri dünyanın neresinde olursa olsun her Türkün kendi toprağında yaşadığını kabul etmeyi gerektirmektedir. Bu sebeple Türk devlet geleneğinde dünyadaki her soydaşa gerekli önem ve ilginin gösterilmesi zorunlu kabul edilmektedir (Yıldırım ve Yıldırım, 2017, s. 203-219).

Buradan da anlaşılacağı üzere, Osmanlı İmparatorluğu'nun miras bıraktığı "bölgesel nizam ve hâkimiyet tahatturu"nun, modern Türkiye'ye de bu anlamda bir mesuliyet yüklediği düşünülmektedir. Fütuhat ve fütüvvetin sadece kılıç tahakkümüyle olmadığı, modern anlamda Türk İş Birliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA), Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB), Yunus Emre Enstitüsü gibi kurumların Türkiye ve dünyada yürüttüğü barışçıl çalışmalarla kodlanabildiği yorumlanabilir. Stratejik kültürün inşasına ve ihdasına yönelik uygulamalar, devlet aklının rasyonel anlamda siyaset üretmesinin; değişmekte olan dünya sistemi üzerinden jeopolitiğe ve jeokültüre yansımaları bulunduğu değerlendirilmektedir. İki kurumun faaliyetleri noktasında geniş bir yelpazenin bu çalışmada ele alınamayacağı aşikârdır. Nizam-ı âlem ülküsünün "sosyal adalet" anlamında pratik dönüşmesi, onun uygulamada bir "yüksek idare makinesi" olduğunu zaten ifade etmekteydi.

Nizam-ı âlem fikri, zannedildiği gibi bütün dünyayı fethetme amacına matuf bir mefkûre olarak değil, kendi mülkü olmayan alanlara da nizam verecek kadar yüksek bir hâkimiyet telakkisi içindedir (Demirhan 2019).

Türk Milliyetçiliği ve Nizam-ı Âlem

Nizam-ı âlem ülküsünün gerçeğe dönüşmesinde, “damardaki kan ve kemikteki ilik” betimlemesine münhasıran “Türk, Zülcelâl’in Zülfikârı’dır” ve “Türk askerinin postal izi nizam-ı âlemin mührüdür” gibi kod ifadelerin, Türklük şuurunu vurguladığı düşünülmektedir. Nizam-ı âlem ülküsünün gerek geleneksel gerekse de modern çağda, nasıl bir bilinç ve değişkenlerle inşa edildiği ve varlığını tarihi bağlama dayandırması önem arz etmektedir. “Osmanlı tecrübesi” ve “Türklerin İslam tasavvuru”, Türk milliyetçiliğinin gelenekler ve birikimler bağlamında yeniden düşünülmesine zemin sağlamaktadır (Çalen 2017, 12). Bu bağlamda, kimlik meselesinin halen siyasi ve fikri hayatı şekillendiren başat amil olduğu vurgulanmakta; nizam-ı âlemin hangi kimlikte merkezileştiği noktasında bir mutabakat düşüncesinin kurulamadığı ifade edilmektedir (Çalen 2017, 13).

Türk milliyetçiliğinin doğuşu, tabii olarak Türk modernleşme süreci içerisinde aranmaktadır. Türk milliyetçiliği, 1. Dünya Savaşı yıllarında, resmî ideoloji ve devlet politikası üzerinde etkili olmaya başlamıştır (Çalen 2017, 22). Bu noktada meselenin, “devletin kuvvetini bulması” olduğu anlaşılmaktadır. İç sorunların çözümlenmesinden sonra en önemli yörünge, devletin nizamının sağlanmasıdır. Dilde, fikirde ve işte birlik doğrultusundaki bütünleşme insicamı “nizam ve ittihat” ifade etmektedir.

Osmanlı halkı, Avrupa’da “Türk” adıyla bilinir olmalarına rağmen, ancak 1789’dan itibaren milliyetçi akımların da etkisiyle, “milliyetçilik duygularının” oluşması sonucu Türklük şuurunu belgiselleştirmeye başlamışlardır (Demirhan 2019, 83). Cumhuriyet dönemine şeklini veren, ancak geçmişi Tanzimat sonrasına dayanan Türk milliyetçiliğinin; Osmanlı’nın teokrasisine ve patrimonyalizmine rağmen, nüvesinde “Türk unsuru”nun var olageldiği görüşü bulunmakta; “çekirdek” olarak kuruluş ve hâkimiyet telakkisinin bulunduğu değerlendirilmektedir. Öte yandan, Avrupalı kamuoyunda da Osmanlı’nın hâkim olduğu toprakların Türk ile özdeşleşen bir adlandırmaya tâbî tutulması söz konusudur. Bir diğer yandan, Avrupa nazarında bu toprakların bir süreçten sonra Türkiye olarak adlandırılması da Türk kimliğinin bir eksene oturtulması açısından önemli görülmektedir (Demirhan 2019, 137).

Nizam-ı âlem ülküsünün bir arayış çerçevesinde, bir kamu düzenini ve bürokratik olgunlaşmayı da ihtiva etmesi anlamında, siyasal iklimin ve devlet teorisinin iyi anlaşılması bağlamında milliyetçilik vurgusu önem arz etmektedir. Türklerin ülküsü tarihten beri Allah tarafından verilen görevle dünya hâkimiyeti kurmak ve dünyaya nizam vermektir. İslamiyet’ten sonra Türkler bu ülkünün adını “*i’lâ-yı kelimetullah*” (Allah’ın adını yüceltmek) koymuştur. İslamiyet’ten önce ve sonra bu ülkünün genel adı “Türk Cihan Hâkimiyeti” dir (Köse 2019, 42). “Eski Roma’da, İran’da, Cengiz Han ve İskender’de, Çin’de var olan dünyaya egemen olma ve düzen verme ülküsü Türk tarihinde de zengin bir içerikle yaşamıştır” (Köseoğlu 2013, 178).

Yakın Türk tarihinde “kutsal milliyetçiliğin doğuşu” ise İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne dayandırılmakta; cemiyetin misyonu kutsallaştırılmaktadır (Zürcher 2010, 278). Cemiyet, 1908 devriminden sonra izlediği politika projeksiyonunda, Türk milliyetçiliğine müstenit nizam-ı âlem ülküsünü takip etmiştir. “Allah, vatan, bayrak, namus, ittihat” kodlarıyla cemiyet; devlet, millet ve hâkimiyet telakkisini aynı zamanda seküler bir kutsallıkla çevrili “kanun” sütunuyla “nizami devlet” tefekkürüne dayanmaktadır (Atalay 2019, 171). Toprakların geri alınması arzusunun da Türkçülüğe kutsal bir intikam tezi kazandırdığı yorumlanmaktadır (Kuran 1997, 243).

Hususen, Cumhuriyet’in ilanında Türk milliyetçiliğinin fikir öncülerinden Mehmet Emin Yurdakul’un yaptığı konuşmada da yeni kurulan devletin nizam-ı âlemin operasyonel kodlarını taşıdığı anlaşılmakta ve meşruiyet zeminini te’sis etmektedir. Konuşmada Yurdakul; “*Adsıza şeref, esire hürriyet, zayıfa hak, sefile saadet verdirecek bir Allah’ın hükümetini kurdu ve bunun adı Cumhuriyetti. Ondört asır sonradır ki, ey arkadaşlar! Allah, yine böyle bir ilahi hükümet kurdurmak, ikinci bir mucizesini yaptırmak için en müntehap, en büyük bir milleti intihab etmiştir, bu millet Türk milletidir*” ifadelerini kullanmıştır (T.B.M.M. Zabıt Ceridesi 1339, 96).

Mehmet Saffet Engin'in *Ülkü* dergisindeki şu ifadeleri de milliyetçi anlayışın nizam ülküsüne vurgu yapmaktadır: “*Hakiki din, ulûhiyetin cemiyette ve mutlak ideal nefiste tecelli ettiği inandırıcıdır. Yani Allah; cemiyetin manevi nizamıdır... Genç muallim namzetleri! Çocuklarımıza bu milli ruhu siz aşılacaksınız*” (Engin 1934, 414-415)

Bu bağlamlarda, gerek Meşrutiyet dönemleri ve ilk Cumhuriyet dönemi *Nizamnameleri* gerekse de mecliste, gazete ve dergilerde aydın görüşleri, Türk milliyetçiliğinin devlet eliyle kutsanması, Türk tarih tezinin ortaya konulması ve yeni milli ahlak anlayışının inşa edilmesi bir “nizam hareketi”ni ifade etmekte ve Parla'nın “babanın dirilmesi” tasvirini işaret etmektedir (Atalay 2019, 194-223). Aslında bu tasvir ile “beka” anlayışı da çerçevelenmektedir. Karakuş, “Ahmed Rıza örneği”ni kullanarak; aslı olanın Türk milleti olduğunu, Türk unsurunu muhafaza etmenin aslı görev olduğunun beyânını Ahmed Rıza'dan şöyle aktarmaktadır: “*Türkler askerlikte kaim ve daim oldukça Osmanlı Devleti kıyamete kadar baki kalır*” (Karakuş 2018, 91).

Tasavvuf ve Nizam-ı Âlem

Dünyanın düzene rabtedilmesi, “zâhir ve bâtının birlikteliği” ile mümkün görülmektedir. Devlettaki zafer ve nizâmın gerçekleşmesi de manevi sultanların sırrından haberdar olmaya dayandırılmakta; devlet teşkilâtının düzen tutması ve halkın huzurunun, devletin manevî inşacısı rolündeki mutasavvıfların tasarrufunda olduğu ifade olunmaktadır. Savaşlarda nusret ve başarı da ‘zamanın kutbu’ olan evliyanın gayretine bütünüştür (Öztürk 2017, 327).

Ahi teşkilatının fikri mimarı olan Ahi Evren Hâce Nasıreddin Mahmud, 1257 yılının Zi'l-hicce ayında Sultan II. İzzeddin Keykavus'a sunduğu bir siyasetname olan 'Letaif-i Hikmet' adlı eserinde sultana: Anadolu'daki Hristiyan halka karşı iyi davranmasını ve devlet bütçesinden onları da faydalandırmasını tavsiye etmektedir. ...I. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında ortaya çıkan bu devlet felsefesi ve huzurlu, mutlu toplum inşa etme düşüncesi zamanla Osmanlılara da intikal etmiştir. Şüphesiz bu düşüncenin Osmanlılara intikalinde Anadolu'daki tasavvufi zümreler rol oynamışlardır. Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda ve devletin yapılanmasında rol oynayan üç dini ve fikri akım: Ekberîyye..., Ahi ve Bacı teşkilatı, ...Bektaşî hareketidir. ...örgütlerin mensupları Selçuklular zamanında mevcut olan yukarıda bahsini ettiğimiz yüksek devlet düşüncesini Osmanlılara intikal ettirmişlerdir. Osmanlılarda bu düşünce çeşitli dinden ve etnik zümrelerden olan teb'a arasında adaleti tevzi etmek suretiyle huzurlu ve güvenli bir toplum yaratma şeklinde kendini göstermektedir. Buna ilave olarak devleti tasavvufdaki 'Kudbiyyet Nazariyesi' esasına göre inşa ederek devlete kudsiyyet ve ebed-müddet vasfı verilmeye çalışılmıştır” (Bayram 2007, 61).

Bayram'dan aktarılan doğrudan alıntıda da ifade edildiği üzere, devlet felsefesinin huzurlu, mutlu toplum inşa etme veya “**güvenli bir toplumun ihdası**”nda nizam-ı âlemin bağlamının “insanın halifeliliğine ihtiyaç” ile açıklandığı aktarılabılır (Öztürk 2017, 38). Bu ilahi ‘yetkilendirmenin’ ise hem iç hem dışa nizam verme sayesinde kabil olabileceği düşünülmektedir. Osmanlı Beyliğinin kuruluşunda da tarikatların rolünün ve beylik topraklarında Türkmen şeyh ve dervişlerinin faaliyetlerinin yerli-yabancı birçok araştırmacının üzerinde tartıştığı konuların başında geldiği ifade edilmektedir (Döğüş 2015, 61-86). Dervişler, 13.ve 14. yüzyılda Anadolu'da toplumsal ve siyasi açıdan önemli bir yer teşkil etmişlerdir. Bu Türk dervişleri Anadolu'da Türkler arasında İslamiyet'in yayılmasında önemli faaliyetlerde bulunmuş, özellikle Anadolu Selçuklularının dağılma süreciyle beraber nüfuzlarını arttırmışlardır. Osmanlı Beyliği, kuruluşunda bu Türk dervişlerini kullanmış, Anadolu'nun siyasi ve iktisadi birliğini de bu suretle sağlamıştır. Osmanlı'da dervişler çeşitli zaviyeler ve tarikatlar kurarak İslamiyet'i yaymaya muvaffak olmuştur. Osmanlı'nın kalıcı olmasını sağlayan en büyük etkenlerden biri dervişlerdir (Demir 2019).

Osmanlı'nın uç bölgelerinde Osman Gazi'nin “manevi destekleyicisi”, “hukuki ve sosyal hayatı örgütleyici olarak Ahi ve Fakı dervişleri önemli faaliyetler gerçekleştirmişlerdir. İslam hukuku ve kurumsal düzenini iyi bilen bu dervişlerin yönlendirici bilgilere vukufiyetleri bulunmakta idi. sosyal dayanışmanın birlik ve beraberliğin, iktisadi kalkınmanın, siyasi istikrarın en önemli unsurlarından birisi olarak ahilik teşkilatı kabul edilir (Demir 2019). Osmanlı Beyliği teşekkül ederken İslâm dünyasının dört bucağında tekevün eden dinî ve içtimai cereyanları, bilgi ve tecrübe sahiplerini ve “manevi kuvvetleri”, kendi arkasında “destek kuvvetleri” olarak bulmuştur (Özköse 2018). İran,

Mısır ve Kırım medreselerine mensup âlimler, değişik tarikatlara mensup dervişler, Selçuklu ve İlhanlı saraylarına mensup bürokratlar uç beyliklerinde etkili olmuşlardır (Barkan 1942, 11).

Dervişlerin devlet hayatındaki rolleri sadece dini anlamda kalmamış, kuruluş ve devam felsefesinde de sosyo-kültürel anlamda önemli güç sağladıkları söylenebilir. “Hankâh koduna” münhasıran dervişler, devletin özellikle uç vilayetlerinde “sosyal devlet” işlevselliğini yerine getirmişlerdir. “Hankah” kelime anlamı itibariyle, ‘büyük tekke’ ve ‘merkez dergâh’ gibi çağrışımlarla anlaşılabilirken; “kervansaray, ev, mabed, sultan, oda, sofrâ” gibi anlamları da karşılamaktadır. Bağdat’ta Ma’ruf Kerhi, Sırrı Sakati, Cüneyd-i Bağdadi Bistam’da Bayezid-i Bistami hankahları tanınmış olanlardır. Horasan, Belh, Erdebil, Kirman, Buhara gibi şehirlerde de hankâhların varlığı bilinmektedir. Hankâhlara kütüphane, hastane gibi birimler de zaman içerisinde eklenmiştir. Bir disiplin ahenginde işleyen hankâhlar tasavvuf eğitiminin yanı sıra tefsir, hadis, fıkıh, akâid, Arapça gibi ilimlerin de üsleri olarak vazife görmüşlerdir (Uludağ 1997).

Türk devlet aklında, nizam-ı âlem ülküsü kökenine dayalı olarak devletin “manevi inşacısı” belgisindeki mutasavvıfların rolü, “devlet inşası” ve “devlet olabilmek”de temerküz etmektedir. “Kutlu devlet” anlayışına atfen ‘kut almış devlet’in inşası, “irfan anlayışı”, “kurumsal düzen” ve “manevi dinamikler” aracılığıyla bir ‘bütünleşik yönetime’ müstenittir. Sufî görüşlü ideal devlette, zahirde ve batında tek olan kutb-ı vücud, “zıllullah” ve “medâr-ı âlem” olarak tanımlanmaktadır. “Zıllullah” ifadesinde, gölge sahibinden kastın ulûhiyet mertebesindeki ilahi hakikatlerin tamamı olduğuna dayanılarak bunların mutlak mazharının da kutub olacağı ifade olunmaktadır. Bu sebepten ötürü kutub, “varlığın bekası”, “nizam-ı âlemin sebebi” olarak ve huzurun dayanağı mahiyetinde görülmüştür (Öztürk 2017, 211).

Sonuç

Devletler ve milletler, onları motive edecek bir arayış ve ülkü düzleminde “nev’i şahsına münhasır” denilebilecek temayüller göstermekte ve görevler üstlenmektedirler. Bu noktada toplumsal olanın ve siyasal olanın ideal düzen yörüngesinde tezahür etmesine dair beklentiler kimi zaman “görev ahlaki” kimi zaman “ahlak nizamı” ve çoğunlukla da “politik meşruiyet” etrafında çevrelenmektedir. Görüş kapasitesinin kapsayıcılığının temini için diyalektiğe duyulan ihtiyaç, klasik ve modern çağda etkisini göstermektedir. Bu bağlamda, arayış ve ülküler, “ahlaki” ve “politik” olan ayrımında politik toplumu sağlamlaştırmaktadır. Bu doğrultularda, erdem merkezlilik, adalet, meşruiyet, düzen, egemenlik, kurumsallaşma gibi kavramların devlette cisimleşmeyi işaret ettiği ifade edilebilir. Bu cisimleşmenin, İslam düşüncesinde, gaye olarak nizam ve adaletin bütünleşikliği devlet sonucuna; Osmanlı Türk düşüncesinde de devlet gayesinin düzen ve adalet sonucuna ulaştırdığı yorumlanabilmektedir. Bu durumda, düzen ve ilerlemenin ontolojik ve epistemolojik yansıması *nizam-ı âlem ülküsü* şeklinde görülmektedir.

Nizam-ı âlem, çağdaş literatürde bir hâkimiyet telakkisi olarak yorumlanmakta ve “*ebed-müddet devlet anlayışı*”nın ana arteri olarak belirlemektedir. Nizam-ı âlem ülküsünün tarih boyunca varlığını devam ettirmiştir. Millettin saadeti için mücadele vazifesinin bir ideal devlet düzeni ve kamu hukuku doğrusallığında bulunduğu anlaşılmaktadır. Burada, “din, devlet, mülk, millet” unsurları, nizam-ı âlemin “edille-i şer’iyyesi” betimlemesinde meşruiyet zeminini temin etmektedir. Nizam-ı âlem ülküsünde İslam düşüncesinin egemen olduğu anlaşılmakta ve İslam düşüncesi çerçevesinde geleneksel ve modern anlamda Türklerin nizam-ı âlemi sağlamakla vazifeli oldukları yorumlanmaktadır. Mülkün (vatan) sınırları içinde öncelikli nizam vazifesi siyasal güvenliğin sağlanmasıdır. Millettin irfan anlayışı ise önce ona selamet; sonra milletin devletine beka olanağı sağlamaktadır. Bu noktada da başarılı bir politika sistemi ve düzeninin sağlanabilmesi için de İslam mayası hususiyetinde din önemli bir katalizör role münhasırdır. Dünyanın düzeni için hikmetli yolun en öncelikle barış ve huzurun sağlanması olduğu anlaşılabilir. Buradan nizam-ı âlemin sadece bir “kılıç hareketi” olmadığı çıkarılabilir. Öncelikle hem zahirde hem batında “iç düzeni” öngördüğü düşünülen nizam-ı âlem, ideal devlete vasıl olmada önceliğin “ideal insan” belgisine mütemayil olmakta vurgulamaktadır.

Devlet güvenliğinin sağlanmasında ve menfaatlerinin korunmasında öne çıktığı düşünülen “operasyonel kod”, nizam-ı âlem ülküsünü de merkeze almaktadır. Nizam ontolojisi bir siyasallığı vurgularken, “Türk İslam istisnacılığı” kodu ile “birliği” de ifade eder. Güvenliğin, özgürlüğün ve

refahın, devlet, millet, hâkimiyet üçlüsü eşgüdümünde adalete yaslandığı ifade edilebilir. Düzen kurucu aktörlük bağlamında, “ahlak esaslı” bir “bütünleşik toplumsallık”, nizam-ı âlem ülküsünü siyasal düzlemde “toplum yönetimi” paradigmasında modellemektedir. Diğer yandan, nizam-ı âlem ülküsü, “Türk kimliği ile irtibatlı kılınan bir hüviyet” ve “bir devlete sahip olma pratiği içindeki diyalektik ilişkilerde bir etkileşim” olarak yansıtılmaktadır. Bu noktada, “devlet şemsiyesi” altında meşrulaştırma ve modernlik ayraçları, nizam-ı âlem ülküsünün modern siyaset alanında kendisini yeniden inşa etmesi noktası tutmaktadır. Nizam-ı âlemden başlayan ardalanın nizam-ı cedit, Tanzimat ve Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemi Nizamnameleriyle devam eden tarihsel süreç, yeniden inşa ve tasvirin ana geliş hatlarını ifade etmektedir.

Son olarak, çalışmada değinilen tüm başlıklar kompaktlığında, nizam-ı âlem ülküsünün sadece siyasal düzeni ifade etmediği yorumlanabilir. Nizam-ı âlemin toplumsal hayatın tüm katmanlarında bir karşılık bulduğuna inanılmaktadır. İlk anlayışta, “politik teoloji” kavramı olarak işaret edilebilen bu köken tasavvurunun, Osmanlı-Cumhuriyet süregeliminden de dayanak bulunduğu ifade edilebilir. Karakuş, “yeniden teolojikleştirme” kavramını kurarak, üzerine düşünülebilecek bu hususu, Carl Schmitt’in “Modern devlet kuramının bütün önemli kavramları, dünyevileştirilmiş ilahiyat kavramlarıdır” ifadesine dayandırmaktadır (Karakuş 2018, 35). Diğer yandan, nizam-ı âlemin tasavvufi anlamda da karşılığı sufi varlığın anlayışındaki gibi iktidarın bilgiye tabi oluşunun, dünyadaki düzenin temeline yaslandığı yorumlanabilmektedir. Bu bilgililik hali için, “kendinden muhbir” olma ya da “kendini tasvir etme”yle doğrusallık kurulabilmektedir. Modernizmin Türk devlet algısına etkisi yelpazesinde, nizam-ı âlemin nasıl bir köken tasavvuruna dair olduğu; nizam-ı âlem ülküsünün bir kimlik inşasının en önemli parçalarından biri sayılmasına ve bu ülkünün ideal bir düzenin kurulmasında ve devam ettirilmesinde bir “inanç odağını” temsil ettiğine bağlanabilir. Erdem, adalet ve egemenlik, nizama müstenit olduğunda ideal devlet tasvir edilebilecektir. Nizam-ı âlemin anlaşılabilirliği, bu anlamda “vazife”ye ve edinilmesi beklenen “erdem”e atfedilir. Böylece, “vazife ahlaki” ve “erdem şuuru” ile tasarlı “nizam-ı devlet”, nizam-ı âlemin simülasyonu olarak yörünge kaydedebilir.

Kaynaklar

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, (1339, Teşrinievvel 29). 2. Dönem. 3.

ALTUNTAŞ, H. ve Şahin, M, (2011). Bakara Suresi 11. Ayet. **Kur'an-ı Kerim Meali** (s. 4). İçinde Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.

ATALAY, O, (2019). **Türk’e Tapmak: Seküler Din ve İki Savaş Arası Kemalizm**, İletişim Yayınları, İstanbul.

BARKAN, Ö. L, (1942). **Kolonizatör Türk Dervişleri**, Hamle Yayınları, Ankara.

BAYRAM, M, (2007). “Anadolu Selçuklularında Devlet Yapısının Şekillenmesi”, **Cogito**, 4(29), 61-74.

ÇALEN, M. K, (2017). **Osmanlılık ve İslamcılık Karşısında Türkçülük**, Ötüken Neşriyat, İstanbul.

DEMİR, G, (2019). “Osmanlı’nın Kuruluşunda Dervişlerin Rolü”, **Türk Ocakları Genç Kalemler**: <https://www.turkocaklari.org.tr/genc-kalemler/osmanlinin-kurulusunda-dervislerin-rolu-9504>.

DEMİRHAN, A, (2019). **Kuruluş Sarmalı’ndan Kurtulmak: Osmanlı ve Hakimiyet Telakkileri**, Dergah Yayınları, İstanbul.

DÖĞÜŞ, S, (2015). “Osmanlı Beyliği Topraklarında Ahi Zaviyeleri ve Şeyh Ede Balı Meselesi”, **OTAM**, 37, 61-86.

ENGİN, M. S, (1934). “Milliyetçiliğin Felsefi Esasları”, **Ülkü**, (12), 414-415.

GEORGE, A, (1969). “The Operational Code: A Neglected Approach to the Study of Political Leaders and Decision-Making”, **International Studies Quarterly**, 190-222.

GÖRGÜN, T, (2000). “Osmanlı’da Nizam-ı Alem Fikri ve Kaynakları Üzerine Bazı Notlar”, **İslam Araştırmaları Dergisi**, 13 (2), 180-188.

- GÜNAY, M, (Yöneten), (2019). **Diriliş Ertuğrul** [Sinema Filmi].
- KARAKUŞ, G, (2018). **Cumhuriyet'in Politik-Teolojisi: Türkiye'de Kurucu İdeolojinin Sivil Din İhdası**, Cedit Neşriyat, Ankara.
- KATZENSTEIN, P. J, (1996). **The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics**, Columbia University Press, New York.
- KESKİNTAŞ, O, (2016). **Osmanlı Devleti Döneminde Yazılan Siyasetnamelerde Adalet, Ahlak ve Nizam Düşüncesi Üzerine Bir İnceleme**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KÖSE, F, (2019). **Dilaver Cebeci'nin Hikaye ve Şiirlerinde Milli Kültür Unsurları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KÖSEOĞLU, N, (2013). **Türk Olmak Ya Da Olmamak**, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- KURAN, E, (1997). "Fuad Köprülü'nün Milliyetçiliği", **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, (3), 243.
- KUTLU, A. ve KOÇ, F, (2017). "Devlet Akli Kavramında 'Devlet Adamı' Figürü", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 72 (2), 333-354.
- MAĞAT, M, (2019). **Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri'nin Ulusal Güvenlik Sistemlerinin İncelenmesi: Türkiye İçin Öneriler**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÖZKE, E. V, (2010). **Osmanlı Siyasetname Geleneğinde Değişim**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÖZKÖSE, K, (2018). "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşuna Zemin Hazırlayan Kan ve Kol Kuvvetleri Dervişler", **Somuncu Baba Dergisi**, (207).
- ÖZTÜRK, Ö, (2017). **Siyaset ve Tasavvuf: Osmanlı Siyasi Düşüncesinde Tasavvufun Tezahürleri**, Dergah Yayınları, İstanbul.
- PARLA, J, (2012). **Babalar ve Oğullar: Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- PIERSON, C, (2015). **Modern Devlet**, (Çev: N. KUTLUĞ ve B. ERDOĞAN) Chiviyazıları Yayınevi, Ankara.
- TURAN, O, (2005). **Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi: Türk Dünya Nizâmının Millî, İslami ve İnsani Esasları**, Ötüken Neşriyat, Ankara.
- ULUDAĞ, S, (1997). "Hankah", **TDV İslam Ansiklopedisi**: <http://islamansiklopedisi.org.tr/hankah#1>.
- WITTEK, P, (2013). **Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu**, (Çev: F. BERKTAY), Pencere Yayınları, İstanbul.
- YILDIRIM, K. E. ve YILDIRIM, A, (2017). "Türkiye'nin Yumuşak Güç Sembollerinden Türk İşbirliği Koordinasyon Ajansı ve Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı'na Genel Bir Bakış", **Karadeniz** (33), 203-219.
- ZURCHER, E. J, (2010). **The Young Turk Legacy and Nation Building: From the Ottoman Empire to Ataturk's Turkey**, I. B. Tauris.